

OCENE – ZAPISKI – PEROČILA – GRADIVO

Kosta Peev: *Rečnik na makedonskite govorovi vo jugoistočniot egejski del I.* Skopje: NIP »Studentski zbor«, 1999. 411 str.

Kosta Peev se s svojimi raziskavami makedonskih govorov uvršča v vrh sodobne makedonske dialektologije, s svojimi slovarskimi deli pa v vrh makedonske in tudi slovanske dialektološke leksikografije. Njegova bibliografija za obdobje 1968–2000 obsega več deset enot o dialektološki problematiki, med njimi tudi naslednje: *Za makedonskata dijalektна лексика* (1970), *Frazeološките изрази во македонскиот јазик* (1972), *Kon razgraničuvanjeto na gevgeliskiot i dojranskiot govor* (1973), *Zemljodелската терминологија на македонските дијалекти* (1976, 1977), *Leksičки особености на югоисточните македонски говори* (1987), *Na zaimenskiot систем во јужните македонски говори* (1988), *Makedonskите дијалекти во светлината на најновите достигања во лингвистичката географија* (1988), *Za vlijanieto na neslovenskите јазици врз югоисточните македонски говори, со посебен акцент на службените зборови* (1993), *Od rekonstrukcija na eden македонски говор во Солунско-Македонските дијалекти во Егејска Македонија* (1994), *Za dezintegracijata на югоисточните македонски говори* (1996). Na isto področje segata monografiji o dveh makedonskih govorih z jugovzhodnega dela, ki jima je Peev dodal tudi obsežni slovarski zbirki, in sicer *Dojranski govor* (Skopje: Institut za makedonski jazik »Kreste Misirkov« 1979, 190 str.) in tiskana doktorska disertacija *Kukuškiot govor I-II* (Skopje: NIO »Studentski zbor« 1987–1988, 351 + 363 str.).¹ Tema dvema je leta 1999 sledil *Rečnik na makedonskite govorovi vo jugoistočniot Egejski del I.* (Skopje: NIP »Studentski zbor«, 411 str.); načrtovan je bil kot prva knjiga obsežnejšega slovarskega projekta, v katerem naj bi sistematično predstavil besedišče s širšega pasu jugovzhodnih makedonskih govorov v obliki in stopnji, kakor jo omogočata dosedanja znanstvena in strokovna literatura in tudi pišecevo desetletno lastno raziskovanje. Tako naj bi gradivo šele s to izdajo postalo dostopno širšemu kroužku ljubiteljev in strokovnjakov v Makedoniji in zunaj nje, še posebej pa je delo dobrodošlo za potrebe raziskovanja jezikovnozgodovinskih in lingvogenetskih vprašanj, npr. zgodovinske leksikologije, etimologije,² akcentologije in še česa.

Jugovzhodni egejski makedonski govorovi³ so sestavina širše narečne celote egejskih makedonskih govorov, ti pa segajo na vzhodu do reke Meste, na zahodu do gore Grammos, na severu do

¹ Območje Kukuša (tj. Kukuško) se nahaja v središčnem delu Dolnjega Povardarja (= Dolnjevarдарско) v Egejski Makedoniji, zemljepisno pa se navezuje na območje Dojrana (tj. Dojransko) in se južno od Belasice širi proti cedalje bolj ravnemu Solunskemu polju. Kukuški govor je dobil ime po najpomembnejšem naselju Kukušu, ki se nahaja 50 km severno od Soluna in 34 km jugovzhodno od starega Dojrana in se v turških listinah omenja že v 15. stol. Po statističnih podatkih je tam še okrog leta 1870 prevladovalo makedonsko prebivalstvo, saj je bilo od okrog 1000–1200 družin samo 50–60 turških. Z jezikovnega stališča se Kukuško deli na Karadag in Pole.

² Delo *Kukuškiot govor I-II* je že uvrščeno tudi med bibliografske enote za praslovanski etimološki slovar, prim. *Słownik prasłowiański VII*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1995, 6.

³ V strokovni literaturi obstaja več klasifikacij makedonskih govorov, ki temeljijo na različnih klasifikacijskih merilih, npr. po refleksih za psl. **tj*, **dj* (Novaković, Conev) in morda tudi s pritegnitvijo refleksov za **stj*, **skj*, **zdj*, **zgj* (A. Belić, Ružićić); po naglasu (Mazing), ki so ga kot merilo kasneje prevzeli tudi Conev, Ivković, Małecki; na slovničnostruktturnih prvinah (A. Seliščev); po uravnoveženi obravnavi fonetično-fonoloških in slovničnostruktturnih narečnih posebnosti, pri čemer se upošteva sinhroni in zgodovinski vidik diferencialnih narečnih pojavorov (B. Koneski). Koneski jih je razdelil na dve skupini (tj. zahodno in vzhodno) z vmesnim prehodnim pasom, ki ga tvorijo tikveško-mariovski in kostursko-lerinski govorji. Zahodnomakedonsko narečje zajema zahodni del Makedonije in na jugu sega do južnih bregov Ohridskega in Prespanskega jezera, na vzhodu pa

črte Belasica–Kožuv–Nidže in na jugu do Solunskega zaliva. V njihov sestav spadajo naslednji govorji: kukuški, vodenski, solunski, enidževardarski in kajlarski, ki pomeni njihovo zahodno mejo, in sersko-dramski, ki pomeni vzhodno mejo, z ozemlja današnje Republike Makedonije pa spadajo sem še govorji okrog Gevgelije in Dojrana (Peev: 21). Demografska in z njo povezana lingvistična podoba tega prostora se je v 20. stol. precej spreminja, k temu je pripomoglo tudi politično dogajanje na tem prostoru, predvsem druga balkanska vojna, druga svetovna vojna in grška državljanjska vojna.⁴ Še posebej močno je bil prizadet vzhodni del tega območja v Kukusku, deloma tudi Solunsko, Dojransko in Demir-Hisarsko, tako da je bil prvotni etnični in narečni kontinuum mestoma celo pretrgan. Danes so makedonski govorji najmočneje ohranjeni v središčnem dolnjevardarskem delu (tj. na območju Kosturskega, Lerinskega in Prespe), zlasti zahodno od Vardarja na območju Vodenskega in Enidževardarskega. Tudi Kosta Peev je te govore označil za jezikovni laboratorij, in sicer na eni strani zaradi številnih slovanskih arhaizmov, na drugi strani pa zaradi spremicanja slovanskih jezikovnostrukturnih posebnosti pod vplivom balkanskih jezikov (npr. grškega, aromunskega in turškega), ki vodijo v jezikovno »deslovanizacijo« ozziroma v »balkanizacijo« teh govorov.

Egejski makedonski govorji so pritegnili znanstveno pozornost že v 19. stol., nedvomno tudi zaradi tedaj aktualnega vprašanja o narečni podlagi, na kateri se je v 9. stol. razvil jezik najstarejšega slovanskega pismenstva (tj. panonska teorija, makedonska teorija). Ti govorji so bili deležni nepretrganega zanimanja tudi v naslednjih desetletjih, tako da je nastala razmeroma bogata znanstvena literatura, vsekakor precej večja kot v istem času o drugih makedonskih govorih.⁵ Obravnavala je predvsem glasovne, naglasne, oblikoslovne in skladenske lastnosti teh govorov, zbrano besedišče pa se je uporabljalo predvsem za njihovo ponazarjanje. Iz seznama uporabljenih literatur (410–411) je razvidno, da je Peev črpal besede za svoj slovar iz vseh najpomembnejših

približno do črte od kraja Lerin proti Črni reki in po njej do izliva v Vardar in čezenj, nato pa vzhodno od Velesa zavije na sever in pri kraju Katlanov čez reko Pčinjo in potem na severozahod proti skopski Črni gori; vzhodnomakedonsko narečje razen prehodnih govorov pa zajema ves ostali prostor, tj. tudi prostor egejskih makedonskih govorov – ti so uvrščeni med jugovzhodne govore in segajo na jug in na vzhod do črte Veles – Probištip (B. Videoeski, Dijalektite na makedonskot jazik I. Skopje: MANU 1998, passim).

⁴ Pretresljive osebne izpovedi preživelih prič in pregnancev, ki so si svoj (začasni) dom poiskali na severu v Bolgariji in v porečju Strumice so podrobnejše predstavljene v knjigi *Kukuški govor I*, trditve o genocidu nad tamkajšnjim prebivalstvom julija 1913 so podprtne še s statističnimi demografskimi podatki o žrtvah tega dogajanja.

⁵ Prvi je govore v okolici Soluna, tj. predvsem v območju Bogdanskega med reko Vardar in Lagadinskim jezerom, preučeval Vatroslav Oblak; leta 1891/92 je kot štipendist obiskal vasi Suho, Novo Selo, Gradobor, Bugarievo, Vatilak in Vardarovci, nekaj dni pa se je mudil tudi v več vseh Debarskega; ugotovitve je objavil v knjigi *Macedonische Studien: Die slavischen Dialecte des südlichsten und nordwestlichen Macedoniens* (Wien 1896). Pozneje so o teh govorih pisali: D. Mirčev (o govoru Kukuša in Vodena, in sicer večinoma na podlagi že objavljenih materialov), M. Małecki (o govoru Suho in Visoka, pri čemer slovarski del vsebuje blizu 4300 gesel), Z. Gołęb (po objavljenem gradivu M. Małeckega je sestavil slovničko teh govorov), P. Lavrov in J. Polívka (po rokopisnem gradivu S. Verkovića sta izdala ljudske pripovedke; ta besedilni korpus do danes spada med najpomembnejše tudi zato, ker so besedila locirana, poleg tega pa jim je dodana študija P. Lavrova o govoru, ki je narečna baza Verkovićevega zbornika), D. Ivanov in L. Miletić (o govoru Gevgelije), G. P. Hristov (napisal je primerjalno študijo o kukuškem in dojranskem govoru), A. Mazon in A. Vaillant (na podlagi jezika kulakijskega evangelija sta napisala študijo o govoru Kulakije, najjužnejše slovanske vasi pri izlivu Vardarja), S. Romanski (na podlagi Verkovićevega gradiva je skušal podati presek makedonskih narečij ob dolnjem Vardarju, od Gevgelije do Solunskega zaliva), V. Dumev (o govoru Vodena), D. Sakšov (izdal je slovarček kukuškega govora), K. Peev (o govoru Dojrana).

objav,⁶ po drugi strani pa je vanj uvrstil tudi besedno gradivo, zapisano v okviru posebnega projekta,⁷ s katerim naj bi se zbralo gradivo za potrebe Makedonskega dialektološkega atlasa.⁸ Njegovo gradivo se v tem slovarju nahaja pod oznako PK (= Kosta Peev), ki ji je dodana še oznaka za kraj, od koder gradivo izvira, npr. G = Gărbašel, M = Morarci (Kukuško), K = Konjsko, S = Stojakovo (Gevgelijsko), F = Furka (Dojransko).

Jedro *Rečnika na makedonskite govori vo jugoistočniot Egejski del I* tvori slovarsко gradivo, dodana pa so mu še poglavja s splošnimi ali/in orisnimi informacijami o polpretekli zgodovini tega ozemlja (9–21), o položaju dolnjevardarskih govorov med makedonskimi govorji (21–7), o jezikovnih lastnostih govorov, predvsem s stališča sestavljenosti besedišča (28–35), o vrsti besednih plasti (36–42), vštewši izposojenke (43–47) in kalke iz balkanskih jezikov (48–53), nakazana je frazeološka problematika v teh govorih (54–58), v izbranih slovničnih vprašanjih pa sta nadrobneje predstavljena vokalna redukcija in izpadanje glasov ter nekaj skladenske problematike (391–409); na koncu je dodan še seznam uporabljenih literatur in virov (410–411) ter opis izgovora glasov, ki se v slovarju podajajo z znakovno dopolnjenimi cirilskimi črkami, npr. à, ä, ø, è itd. (412), s katerimi je zapisan korpus narečnih glasov.

⁶ Poleg del, navedenih v opombah 2 in 5, prim. še naslednje: T. Bicevski, Makedonski narodni pesni od Meglensko (*Makedonsko narodno tvoreštvo* 6, Skopje 1985), Makedonski narodni pesni od Vodensko (*Makedonsko narodno tvoreštvo* 8, Skopje 1989), Makedonski narodni pesni od Kukuško (*Makedonsko narodno tvoreštvo* 9, Skopje 1989), Makedonski narodni pesni od Sersko i Demirhisarsko (*Makedonsko narodno tvoreštvo* 13, Skopje 1997); St. Bojkovska-Maksimovska, Dijalektni tekstovi od Meglensko (*Makedonistika* 5, Skopje 1992), W. Budziszewska, *Slownik balkanizmów w dialektach Macedonii Egejskiej* (Warszawa 1983; Voden, Kukuš, Solun); V. Dumev, Vodenskiyatъ govorъ (*Makedonski Pregled* XIII, 8–42); Z. Gołab, Dva makedonski govora: na Suho i Visoka vo Solunsko (*Makedonski jazik* XI–XII/1–2, 113–182, XIII–XIV/1–2, 173–276); D. Ivanov, *Gevgelijskijatъ govorъ* (Sofija 1932); P. Lavrov in J. Polívka, *Lidové povídky jihomakedonské z rukopisů St. Verkovičových* (Praha 1932, s. IV–596); M. Małecki, *Dwie gwary macedońskie: Suche i Wysoka w Soluńskiem: I Texty* (Kraków 1934), *II Słownik* (Kraków 1936); A. Mazon et A. Vaillant, *L'évangéliaire de Kulakia un parler slave du Bas-Vardar* (Paris 1938); L. Mileticъ, Izъ života na Вългарите въ Solunsko (*Makedonski Pregled* VIII, Sofija 1932); B. Ristovski, Ranite rakopisi na K. P. Misirkov na makedonski jazik (Skopje 1998); S. Romanski, Dolnovardarskijatъ govorъ (*Makedonski Pregled* 1, Sofija 1932); D. Sakšov, Prinos към рећника на кукушката govor (Bъlgarska dialektologija III, Sofija 1967); K. Šapkarev, *Izbrani dela V* (Skopje 1976; Gevgelijsko, Solunsko, Kukuško, Dojransko); S. Tanević, Srpski narodni običaji u gevgelijskoj kazi (*Srpski etnografski zbornik* XL, Beograd 1927); D. Ugrinovski, *Narodni običaji od Enidževardarsko* (tipkopis); B. Vidoeški, Govorot na selata Plevna i Gorno Brodi, Dramsko (MANU, *Prilozi* XXII/2 1992).

⁷ Projekt *Makedonskite dijalekti vo Egejska Makedonija* že več desetletij poteka na Makedonski akademiji znanosti in umetnosti, Institutu za makedonski jezik »Krtle Misirkov«, vodil pa ga je Božidar Vidoeški. Predvideval je sistematično monografsko obdelavo posameznih krajevnih govorov in študije, ki naj bi predstavile jezikovni sestav po slovničnih kategorijah s sinhronega in arealnega vidika – upoštevana naj bi bila tudi onomastika – poleg tega pa znanstvena srečanja, doslej organizirana v sodelovanju z Društvom za znanost in umetnost iz Bitole (prvo z naslovom *Jazičnite pojavi vo Bitola i Bitolsko deneska i vo minatoto* je potekalo v Bitoli, 1984, drugo z naslovom *Makedonskite dijalekti vo Egejska Makedonija* pa v Skopju, 1993). V okviru tega projekta je bilo končanih tudi več magistrskih nalog in doktorskih disertacij, nekatere med njimi so bile tudi natisnjene, npr. V. Drvošanov, *Kajlarskiot govor* (Skopje 1991), M. Karamfilovski, *Enidževardarskijatъ govor* (Skopje 1995, tipkopis doktorske disertacije), S. Bojkovska - Maksimovska, Dijalektni tekstovi od Meglensko (*Makedonistika* 5, Skopje 1992), S. Davkova, *Leksikata na govorot na s. Čiflidžik, Demirhisarsko* (Skopje 1997, tipkopis magistrske naloge), V. Labroska, *Govorot na s. Kula (Sersko)* (Skopje 1997, tipkopis magistrske naloge). (Prim. B. Vidoeški, [zb.] *Makedonskite dijalekti vo Egejska Makedonija*, Skopje 1994, 5–7; Peev 22).

Slovar spada med najopaznejše projekte na področju sodobne makedonske narečne leksikografije in celo tovrstne leksikografije v slovanskih jezikih, med drugim zato, ker bo prvič celovito predstavil besedišče obrobnih govorov na skrajnem jugu južnoslovanskega ozemlja in ker je načrtovani obseg vključenega besedišča, če sodimo po prvem zvezku, kjer na 328 straneh stoji 3366 besednih gesel (A–D) osnovnega besedišča, očitno precejšen. Slovar seveda vsebuje prvenstveno občna imena, vendar je pisec vanj uvrstil tudi nad 200 (izbranih) lastnih imen. Med njimi po številu prevladujejo zemljepisna imena, predvsem tista, ki se nanašajo na zemljepisne objekte s tega območja (toponimi: npr. *Aléksovo, Babjani, Bajalci, Bošávo, Bóuvu, Belgrat, Vódin, Dirvénto, Gul’ámta Niva*; imena rek in izvirov: *Gálík, Bizímska Réka; Bóčváta*, imena gora in hribov: *Golák*), najdemo pa tudi nekatera tuja imena (npr. *Ameríki; Betleém; Dunav*), v slovarju je precej ženskih in moških osebnih imen (npr. *Angelinu, Burjan(k)a, Gonca, Guna; Ango, Apustól, Atanas, Bušnák, Defa, Dimitráku*), posamezna družinska imena (npr. *Gošuvčuve*) in priimki, samo za vzorec tudi feminativi (npr. *Boškovicá*), nekaj imen za prebivalce tamkajšnjih krajev (npr. *gulčánic* ‘prebivalec vasi Golo’), imena krav (npr. *Bela*), ozvezdij, pa tudi tuja etnična imena (npr. *Angli* ‘Angleži’, *Bosnalijče* dem. ‘fant iz Bosne’, *Gáli* ‘Francozi’, *Gégi, Bugárin, Bálgarin*). Nekaj je tudi stvarnih lastnih imen, najpogosteje imen verskih praznikov (npr. *Bádni večar, Bajram, Dúove, Vudukrás, Vilíg'dén, Veli-pitok*) itd.

V jugovzhodnih makedonskih govorih je zaradi dolgotrajnega in tesnega stika z balkanskimi jeziki močna tudi plast izposojen in kalkov iz grščine (43–44) in turščine (44–47) itd. (npr. *večerno pile* ‘netopir’, prim. tur. *gece kuşu*), še posebej radikalne spremembe pa so v tem smislu doživeli govorji v južnem delu tega območja, kjer niso redke niti pomožne besede (npr. predlogi), izposojene iz grščine, prav tako po grških vzorcih kalkirane predložne zveze; to je posebno pomembno, če upoštevamo, da se je izgubila imensa pregibnost in da so v predložnem podsistemu nastajali pomembni premiki v pomenu in rabi. Tako se je denimo pod vplivom grškega predloga *ei̯s* (s pomenom ‘v’ in ‘na’) začel predlog *na* uporabljati tudi v vlogi starega predloga *vo* (npr. *natika* ‘vstopi’, *na grobut* ‘v grob’), poleg tega v pomenu makedonskih predlogov *kaj* in *kon* (Peev: 50–51), to pa je destabiliziralo tudi položaj predloga *uf, af < *v̥b*, da se je začel uporabljati tudi za označevanje položaja na površini predmeta, tj. v prvotni vlogi predloga *na*. Prim. tudi nastanek konstrukcij s predlogom *od* za izražanje svojilnosti pod vplivom aromunskih konstrukcij s predlogom *de, di* (v enakem smislu so vplivale tudi na rabo predloga *óπó* ‘od’ v severnogrških narečjih, vendar pa k temu še nastanek novih konstrukcij z *od* v dolnjevardarskih govorih po zgledu rabe grškega *óπó*.

Ker je slovar zasnovan kot narečni, je besedje podano v transkribirani narečni glasovni podobi, prav tako je v geselski besedi skoraj povsod podano tudi naglasno mesto, od kvalifikatorjev pa predvsem besedna vrsta, spol, glagolski vid, ponekod slogovna vrednost ipd. Arhaična značilnost v teh govorih je ohranjanje psl. mehkosti pri soglasnikih (npr. *v'ec'era < *večer'a, vs'ák < *v̥sakb, văln'an < *vulneni, vrjal < *v̥rélb, v'éika < *věťka* itd.) in pogosto tudi starejše naglasno mesto (npr. *vójna* poleg *vujná, vujská, blágún < *bolgunb* itd.),⁸ sicer pa sta na

⁸ Kosta Peev je sodeloval ne samo pri Makedonskem dialektološkem atlasu, temveč tudi pri mednarodnih projektih za izdelavo atlasov, npr. pri Karpatskem dialektološkem atlasu (KLA), Slovanskem dialektološkem atlasu (OLA) in Evropskem lingvističnem atlasu (ALE), v okviru tega sodelovanja pa je jezikoslovno obdelal naslednje točke: Plevna, Starčišta (Dramsko), Sekavec in Savek (Sersko), Gradobor (Solunsko), Kroncelevo (Vodensko), Gumendža (Enidže Vardarsko), Tremno (Kajlarsko), Vambel (Kostursko), Stojakovo, Konjsko, Pirava (Gevgelijsko), Pataros, Furka, Nikolč (Dojransko), Krecovo, Motulovo, Ambar koj (Kukuško), po posebnem vprašalniku je zbiral gradivo tudi še za kukuške vasi Gramadna, Morarci, Krecovo, deloma Aleksovo in Beglerija.

⁹ Ponekod so iz samoglasniškega razvoja razvidni tudi drugotni naglasni umiki (v levo), npr. v samostalniku *vídrina* (Malecki; Peev 208) < *vedrína, saj je do prehoda *-e- > -i-* lahko prišlo le v prvotno prednaglasnem položaju.

slušno (in v slovarju na optično) podobno besedja močno vplivala dva fonetična procesa: vokalna redukcija (ki je pripeljala celo do izpada samoglasnikov) in poenostavitev soglasniških sklopov, tako da se je pričakovana glasovna podoba (tudi slovanskih) besed marsikdaj spremenila skoraj do neprepoznavnosti, npr. *brájčka* < *bradička* ‘bradica’, *nójčki* < *nozički* ‘nogice’, *ruvél* ‘revolver’ itd. (Peev: 28). Posebne težave lahko povzročajo redukcije a-jevskih glasov in zbliževanje refleksov za več psl. glasov, ki ponekod lahko pripeljejo vsaj do negotovosti v jezikovnozgodovinski interpretaciji besednih morfemov in je rekonstrukcija izhodiščnih oblik, ki so nujni pogoj za zanesljivo primerjanje besed v drugih slovanskih govorih, še posebej zahtevna. V tem smislu bi bilo pri samostalniku *vrazáč*’ in ‘vezač snopov pri žetvi’ (Peev: 227) po razvojnih glasovnih pravilih načelno mogoče izhajati iz korenskih stopenj *vorz- (tj. z metatezo južnoslovanskega tipa, primerljivo s sln. *po-vraz* ‘der Strick, das Seil’ h glagolu *povraziti’ ‘povezati’) in tudi *vvrz- (tj. s pričakovanim narečnim refleksom za psl. *br, prim. *vraš’ilu* poleg *vrás’ilu* < *vvršilo). Ker pa je v slovarju sicer izkazana še vrsta drugih primerov iz korena *vvrz- (prim. *vrázi* poleg *várze*, *várdze* in *vrzi* ‘poveže, združi določene stvari s pomočjo vrvi’, *vrázuva/várzuva*, *vrázanica* in *vrázan* poleg *várdzan* in *várdzin*; Peev: 234–235), prav tako pa tudi bolgarščina izkazuje samo besede iz tega korena (BER I: 188; geslo *vrázvam* in *várvža*), je najverjetnejše treba v vseh navedenih primerih domnevati razvoj iz korenske oblike *vvrz-. Podobno dvoumna je jezikovnozgodovinska razлага samostalnika *gármáda* ‘kup kamenja; nekaj zbrano na kup, skupaj’ (Gárbašel, Kukuško), za kar je v slovarju izjemoma podana razлага iz *gramada (Peev: 300)¹⁰ in ne – kot bi bilo fonetično tudi mogoče – iz *gr̥mada, kar bi se utegnilo ujemati z osamljenim sln. *grmada* (Snoj, SES: 159). Sicer pa so sporadične metateze tako samoglasnikov kot tudi soglasnikov v teh govorih izpričane, prim. samostalnik *vurkína* ‘vročina’ (gevgelijško) poleg *vruk’ina* (kukuško; Peev: 241) < *vbrq̥t’-ina; *gárván* ‘(velik) črn ptič z zloveščim glasom’ (Małecki) poleg *gárván* ‘Corvus corax’ (dramsko; Peev: 254) < gavn.

Že v uvodu tudi sam avtor opozarja na besedotvorne posebnosti v teh govorih, npr. na pogosto izpeljavo z dodatnimi priponami, ki jih v knjižnem makedonščini na teh mestih ni (npr. *gólin*, *ruják*, *svátina* ob knjižnem makedonskem *gol*, *roj*, *svat*), pa tudi na frekvenco, pomen in distribucijo posameznih pripon, ki se razlikuje od tistih v zahodnih makedonskih govorih, npr. pogosto se rabi pripona *-in* (po redukciji) < *en-* < *-bñ- za tvorbo pridevnikov (npr. *bradésin* in *brad’ásan* ‘neobrit, neurejen bradat’ < *bord-est-bñ-, dróbin) in celo v deležnikih glagolov na *-a* (npr. *zakóvin*, *ispúklín*); dalje sta pogosti zloženi priponi *-(l)av* za tvorbo kakovostnih pridevnikov (npr. *vitríl’áf* ‘vetrovit’, *vuškil’áv* ‘ušiv’) in *-(n)ik-av* (npr. *zil’nikáf* ‘zelenkast’), med seboj se mešata nenaglašeni priponi *-av- in *-ov- > -uv (npr. *séduf* in *sédáv* ‘sivolas’); pripona *-in* < *-in- je pogosta v poimenovanjih za poklice (npr. *ribárin* : *ribar* ‘ribič’, *lázumánin* ‘lažnivec’). Opazno se razlikuje tudi frekvanca in pomen pripon za tvorbo čustveno obarvanih samostalnikov, npr. avgumentativna pripona *-ište* < * iske, ki je v jugovzhodnih govorih redkejša kot v zahodnomakedonskih, najdemo pa jo npr. v samostalnikih *ženišče*, *babišče*,¹¹ *detišče* (Vodenško; Peev: 30), *detišče* ‘mlad fant neodgovornega vedenja’ (Čiflidžik; Peev: 326), *glávište*, *ráčišta* (Kukuško; Peev: 30), *vracište*, *vrátišti* ‘velika platnena vreča, ki drži do 50 kg’¹² (Małecki, Lavrov - Polívka; Peev: 231); na drugi strani pa se pripona *-iske umika pred pripono *-ina* celo v poimenovanjih za prostor, kraj (npr. *kosenína* namesto *kosište*). Ali pa pogosta raba pripone *-ok* < *-vk- za tvorbo avgumentativnih in pejorativnih tvorjenk (npr. *žábárók* ‘velika krastava žaba, krastača’; *starčók* ‘slabšalno za dedka’ itd.).

¹⁰ Iz slovanskih jezikov so znani predvsem refleksi za glasovni obliki *gromada in *gramada.

¹¹ Vodenško besedo *babišče* povzema Peev po članku V. Dumeva, v slovarske delu pa je ne navaja.

¹² Enako tvorjenko poznajo drugi jeziki, prim. stcsł. *vrétište* (Zogr., Mar., Sin.ps., Supr.), hrv. *vrećíšte* (Marulić), *vrićište*, *vričišće* (Marulić), *vričišća* (Budinić, Mrnavić, Proroci) (gl. Skok III: 622, in bolg. *vrjátišče* (Bansko), *vrétište* (bolgarski severozahod; gl. BER I: 186).

V gradivu najdemo še mnoge druge dialektizme vseh vrst. V primeru samostalnikov *válta* 'vlažna dolina' in *válto* 'moker, vlažen in nizek kraj (kajlarsko; Peev: 192) bi bilo mogoče izhajati iz psl. **bolto* in domnevati nerealizirano metatezo (z morebitnim grškim posredniškim vplivom glede *b > v*), čeprav je sicer izpričana tudi besedna oblika *bláto*, *blátu* (Kulakija, Konjsko; Peev: 141); izkazani so primeri z epentetičnim *-l-*, npr. *várbl'ák* prostor z veliko vrbami, vrbičje, vrbina' (Čiflidžik; Peev: 245) < psl. **várb-jakb*; *dropl'a* 'Onis torda' (Peev: 360) < psl. **dropja*; po eni strani se pojavlja protetični *v-* pred psl. *q-*, npr. *vadica* 'vrsta trnka' (Peev: 190) < psl. **qdica* (Tanević), po drugi pa se izgublja etimološki *v-* v položaju pred psl. *-o-* s starim ali novim naglasnim mestom, npr. *vóda* in *óda* (Peev: 222) < psl. **voda*; *vól* in *ól* 'Bos taurus' (Peev: 225) < psl. **volb*; *vósuk* in *ósk* (Peev: 226) < psl. **voskib*; *vón'a* in *ón'a* (Peev: 225) < psl. **voňa*; pri psl. **véverica* se v prvi zlog vrine *-r-* *ververica* 'Sciurus vulgaris' (Čiflidžik; Peev: 203), prim. tudi sln. *praprot* < **paprqtib*; ohranjena psl. končnica za im. mn. *-i*, npr. *vujci* (Verković; Peev: 240) k psl. **uijьcь* 'materin brat', v kombinaciji morfonološkimi karakteristikami, npr. *vrás'* (mn.) k *vráx* (Kulakija; Peev: 237) < **vbrsi* 'vrh(ov)i' k psl. **vbrxib*; samostalnik m. sp. *bálx* 'bolha' ob samostalniku ž. sp. *bálxia* in *bálv'a* 'bolha' (Peev: 181) < psl. **blъxa* 'pulex'. Preinterpretacijo slovničnega spola in števila (tj. sr. sp. > ž. sp. oziroma mn. > ed.) najdemo pri samostalniku *vrata* z manjšalnico *vrátka* (Peev: 228, 229), preinterpretacijo besednega morfema *-*vx-* (z nestabilnim psl. *-x-*) v smislu produktivnejše *k-*jevske pripone pa pri pridevniku *v'ětuk*, *v'ětka* (Solunsko, Gevgelija, Dojransko; Peev: 204) < psl. **vetvхib*. Ni pa povsem jasno, ali je v primerih *vesel'e* 'veselo razpoloženje, veselje, veselica' < psl. **veselje* (Peev: 204) in *vesel'tu* 'radost, sreča' (Peev: 204) < *-*o* (?), pomenska diferenciacija besed dosežena s pomočjo menjave dveh prvotnih alomorfov za srednji spol (tj. *-e* : *-o*) ali kako drugače.

Posebej omenimo še pomenske dialektizme, med katerimi so novejši krajevni pa tudi že praslovanski, npr. *vojná* v pomenu 'vojska' (Peev: 32), *glux* 'negoden, neuporaben' (Peev: 32, 169), *továr* 'skrb' (Peev: 32), *blak* v pomenu 'presen, svež' (prim. *ml'aku blagu* 'sveže mleko', verjetno razvito na podlagi pomena *'sladko mleko', tj. v razmerju do kislega; Peev: 141), kar se je najbrž razvilo iz novejšega makedonsko-bolgarskega pomena 'sladek' (kot nasprotje od 'grenek'), *dete, d'áte, d'ät'q* v pomenu 'sin' (poleg splošnega pomena 'otrok'), kar bi utegnil biti tudi kalk, nadalje *kraj* 'začetek' (Peev: 32),¹³ med besedotvorne in pomenske arhaizme najverjetneje spada samostalnik *bisrícia* 'čista, bistra voda' < **bystrica*, ki je v makedončini sicer pogost v imenih gorskih rečic in krajev (prim. *Bistrica*), itd.

V besedišču teh obrobnih govorov se je ohranila tudi plast besednih arhaizmov, ki jih Peev definira predvsem kot besede brez lingvogeografske kontinuitete v makedonskih govorih, izpričane pa so v stcs. in včasih tudi v sosednjih južnoslovanskih jezikih, pogosteje so se ohranile na slovanskem severu. V uvodu (Peev: 36–42) med takšnimi našteva naslednje: *gvozd* 'klin, žebelj' (serško-kukuško; prim. še stcs. *gvozdb* 'clavus', srš. *gvozd*, bolg. *gvozdej*, češ. *hvozděj*, slš. *hvozd*, polj. *gwózdź*, rus. *гвоздь*), *desi (se)* 'zgodi se, primeri se' (kukuško; prim. še stcs. *dešq desiti* 'invenire', srš./hrv., stčeš. *po-děsiti*), *znoj* 'pot' (serško-dramsko; stcs. *znoi* 'pripeka, vročina', srš. 'pot', bolg. 'pripeka, pot', češ., slš. 'pripeka, pot', rus. 'pripeka, pot', polj. *znój* 'vročina, pripeka'), *ikra* v pomenu 'meča' kot psl. pomenska inovacija na podlagi pomena 'mehur ribje ikre' (gevgelijsko, vodensko, kukuško, kajlarsko, prespansko; prim. v enakem pomenu rus., polj. nareč., slš., češ. nareč. *ikra, jikro* 'meča, litko'; F.B. I, 209, navaja za sln. še druge pomene), *klika* 'kliče' (dramsko; prim. še srš., srš. *klicati*, rus. *klikatъ*, stčeš. *kličeti*), *kukuráf* 'kodrast' (vas Ambar Koj), *kukurúška* 'koder' (Gumendža) < **kokor-* (bolg. dial. *kokorinka* 'koder', *kokorinčes* 'kodrast', srš. / hrv. *kokorav* 'kodrast', sln. *kokora* 'pramen kodrastih las');

¹³ Beseda **krajb* v pomenu 'začetek' se pojavlja tudi v drugih slovanskih govorih, npr. v russkih narečjih (arhangelsko, Vologda, vjatsko, kostromsko), stcs., srš./hrv., sln. v frazi *od kraja* 'od začetka' (ESSJ 12: 88–89).

etimološko verjetno sorodno z rus. *kokora*, *kokorb*, *kokoryga* ‘krivo drevo’, polj. *kokora* ‘isto’ itd.), **kotarák** ‘*Felis domestica*’ (kukuško s pomenom ‘maček’, solunsko *kotarána* ‘mačka’, *kótur* ‘maček’, sersko *dívi kotki* ‘*Trifolium arvente*’; rus., češ. dial., slov. dial., bolg., srbs.), **prav** ‘dexter’ (Verković, Solunsko; polj., češ., rus.), **setki** ‘verjetno, zanesljivo’ (kukuško; bolg. dial.), **trati** ‘tratiti’ (kukuško; srbs. *tratiti*, sln. *tratiti*, češ. *tratiti*, slš. *tratit*’, polj. *tracić*, rus. *tratito*), **tupor** < **topor*- (bolg. dial., sln., zahslov., vzhsl., *udaja*, *udav*) (Solunsko), **udeva** v pomenu ‘pred kratkim, nedavno’ ((kukuško; rus. *daveča* ‘pred kratkim’; etimološko povezano s psl. *davě* ‘nekoč’), **štáa**, **čítúa** ‘misli, verjame, domneva’ (bolg. dial., rus.). Tem primerom bi bilo mogoče dodati še celo vrsto drugih, npr. **gúsar** ‘*Anser, gosak*’ (Čiflidžik) in **gásárók** (kukuško; Peev: 294, 301), tj. z dvema razvojnima fonetičnima izidoma < psl. **gōseri(kr)*, kar je bilo doslej znano le iz drugih slovanskih jezikov, prim. bolg. *gúser*, sln. *gosér*, češ. *houser*, gluž. *husor*, dluž. *gusor*, polj. *gásiōr*, *gęsiōr* (ESSJ 7: 82–83); **božilák** ‘mavrica’ (enidževardarsko; Peev: 145) < **božbjь lókъ* z zanimi vzporednicami v bolg. *Božij lókъ* ‘mavrica’ (Gerov), sln. dial. *Bóhu lók* ‘mavrica’ (Rezija¹⁴; ESSJ 16: 148). Slovar prinaša v treh glasovnih oblikah tudi zaimek **bodín**, **budín**, **boedin** ‘noben, nobeden’¹⁵ (dramsko; Peev: 145), ki je bil deležen že precejšnje pozornosti. V bolgarskem etimološkem slovarju se za **boedín**¹⁶ navajata dva nasprotna si pomena, in sicer pomen ‘neki’ (zahodni Rodopi, Goce Delčevsko) in pomen ‘nobeden, noben’ (Gorni Brodi, Sersko; Suho, Solunsko), zaimek **budniček** pa le pomen ‘nobeden’ (Plevnja, Dramsko); besedotvorno se razlagajo kot *(*lju*)*bo-edbъnъ* oziroma *(*lju*)*bo-edingъtъ* z opozorilom tudi na sln. *obeden*, *nebeden* (BER I: 62). Slovenski etimološki slovar (Bezlaj II: 225–226) pa v geslu *nobēden* ‘nemo, nullus’ to bolgarsko besedo v zvezi s člankom A. Vaillanta (RÉS XI: 66) samo omenja.¹⁷

V slovarju najdemo tudi (glasovne, besedotvorne) besedne različice, od katerih bi bile nekatere – če sodimo po obsegu in obliki njihovega zunajmakedonskega areala – že stare, tj. verjetno vsaj pozopraslovanske, druge pa so lahko nekoliko mlajše, tj. južnoslovanske, ker so omejene na južnoslovanske jezike ali posamezne njihove dele. Zlasti prva skupina je povezana z vprašanjem o njihovi jezikovnosteni vrednosti za študij praslovanske dialektologije, saj očitno kažejo na neko fonetično neenotnost slovanskih govorov in na njihovo uporabnost za študij slovanskih selitvenih in migracijskih tokov. Med takšnimi besedami naj omenim samostalnik *vas'yanica/vusanica* ‘*gosenica*’ (Małecki; Peev: 241) < psl. **vqšenica* (v slovarju najdemo celo dva krajevna refleksa za psl. -q) in njegovo glasovno različico *găsenica* (Čiflidžik; Peev: 301) <

¹⁴ V ESSJ navedeni rezijanski primer je povzet po B. de Courtenay, Mat. I 66, a zapisan je tudi še *boguw lók* ‘rainbow’ (V Bili; H. Steenwijk, The Slovene Dialect of Resia, San Giorgio, 1992, 277).

¹⁵ Peev citira **bodín**, **budín** po prispevku B. Vidoeškega, Govorot na selata Plevna i Gorno Brodi, Dramsko, MANU, Prilozi XXII 2, Skopje, 1992, in sicer z dveh mest: *taká i sélenéte stánaxa pa otíduxa pri péšteréta i najdlíxa dípkata otkadé sa vl'áva, amá ne móže bodín da fléze tám* (str. 65), i *ni-víd'uváš'a momáta faf-konáka drúk budín ot-zmia báška* (str. 80). Poleg tega navaja po P. Lavrovu in J. Polívki, Lidové povídky jihomakedonské z rukopisů St. Verkovičových, v Praze, 1932, IV, tudi prislov **boednac** ‘nikdar, nikoli’ v naslednjih dveh primerih: *momicē ni sja užen' uvat, zašto boednac ni sa sja pred slánce omili* (str. 284), i **boednac** *ni xi davala slatok l'ab da jade* (str. 186).

¹⁶ Nasprotna pomena, tj. ‘nikoli’ in včasih zdrzuje tudi prislov *boedniš* (Goce Delčevsko).

¹⁷ V slovenski znanstveni literaturi obstaja o tej slovenski besedi obsežna literatura, a brez upoštevanja bolgarske oblike. Že od Škrabčevih razlag ni dvoma, da se je *nobēden*, *nobēn* razvil v 18. stol. sele drugotno, z dodajanjem nikalnice *n(-e/-i)* starejšemu *obēden* in *obēn*, ter da drugi del vsebuje stevnik > zaimek **edbъnъ*, vendar pa manjka enoumna besedotvorno-etimološka razlagava začetne sestavine *ob(ē)-*. Besedo so razlagali na več načinov npr. iz **ljubo eden* (S. Škrabec, pod domnevnim nemškim vplivom), *da bi jen* (V. Jagić), **obēju edbъnъ* (S. Škrabec, F. Ramovš), **nibo edbъnъ* (A. Vaillant), z abesivno funkcijo prefiksa *ob-edbъnъ* (J. Šuman, A. Musič, F. Ilčič, F. Bezljaj, M. Snoj), podobno v kombinaciji **ob-jē-jedbъnъ* (F. Bezljaj), čeprav je že Ramovš opozarjal na redkost predpone *ob-* celo pri pridevnikih s podkrepljenim deminutivnim pomenom (npr. *osiv*, *očrn* itd.).

**ggsénica*,¹⁸ kar je oboje etimološko sorodno s psl. *(*v*)*gsv* ‘kocina, brk’ (Bezlaj I: 163; Snoj: 151). Za pojem ‘globok’ je podanih več glasovnih oblik, npr. *gambók*, *gamlók*, *glambók*, *dlam-bók* (Malecki; Peev: 257) in *dálbók* (Kukuško; Šapkarev; Peev: 381), tj. gre za pridevnik psl. **glqbok* (< **glombho-ko-*, **glumbho-ko-* < ie. **gelebh-*/*gleubh-* ‘rezati, dolbsti, izvotliti, poglabljati’ (Snoj: 144), znan iz vseh slovanskih jezikov (BER I: 253), vzporedno pa za južnoslovansko tvorjenko *dálbok* < psl. **delb-* / **dálb-* ‘dolbsti’,¹⁹ ki se med seboj ločijo predvsem po naslednjih glasovnih lastnostih: vzglasni *g*-oziroma *d*, oblika z rinezmom *-am*- ali pričakovani refleks *ă* namesto psl. **-q-* (z morebitno drugotno metatezo glasu *-l-*) oziroma z refleksom *-ăl-* < psl. **-bl-*, in so nastale po križanju obeh izhodiščnih oblik. Pridevniški tvorjenki *dréban*, *drébin* (Peev: 357) < **drebñn* in *droben*, *drobin* (gevgeljsko; Peev: 359) < **drobñn* sta tvorjeni iz dveh prevojnih stopenj ide. korena **dhrebh-*, pri čemer je prva izmed obeh izpričana v bolg. in mak. ter (nezanesljivo) tudi na severu v slovinščini *dremnii* ‘droben’ (ESSJ 5: 106), druga pa je splošnoslovanska in se je na tem območju (Gevgelija) ohranila kot arhaizem. Med arhaizme, ki so izpričani samo iz dela slovanskih jezikov, najverjetneje spada tudi samostalnik *v'ajka* ‘vejica’, mn. *v'ajki* (Malecki; Peev: 198) z vzprednicami v stcsl. *věja*, srb. *vѣја*, G. *vějø* (Kosmet) in sln. *věja* (Miklošič, Lex. 123–124; Skok III: 572) < psl. **věja*, **vějьka* < ie. **wej(H)-* ‘viti, upogibati’ (Snoj: 709).

V tem prikazu sem skušala opozoriti samo na besedne posebnosti govorov, zajetih v slovarju, ki so iz tega ali onega razloga zbudile mojo pozornost, v prepričanju, da bo slovar tudi v prihodnje naš reden sopotnik in – domnevam – kot koristen informativni vir nepogrešljiv tudi na delovni mizi makedonistov, pa tudi slavistov in balkanistov, ki se ukvarjajo z lingvogenetskimi in arealnimi vprašanjami in fenomenologijo jezikov v stiku. In če res drži jasna in nespodbudna ugottovitev B. Vidoeckega iz pozdravnega nagovora na znanstveni konferenci v Skopju (1993), da so slovanski govorovi v Egejski Makedoniji po poldrugem tisočletju svoje živosti zdaj v fazi ugašanja, ker so številne makedonske vasi izpraznjene in prebivalstvo razseljeno po drugih jezikovnih okoljih in ker slovanska govorica izginja tudi pri govorcih, ki ostajajo v domačem okolju (Vidoecki, [zb.] *Makedonskite dijalekti vo Egejska Makedonija*, Skopje, 1994: 7), bo ta slovarski projekt Koste Peeva gotovo na edini še mogoči način pomagal kljubovati zobu časa.

Alenka Šivic - Dular
Filozofska fakulteta v Ljubljani

¹⁸ Glasovna oblika **vgsénica* je izkazana v bolg. *vъsenica*, sln. *vosénica* in *vósenica* (Pl II: 787) ter polj. *wąsienica*, medtem ko je glasovna oblika **ggsénica*, ki je npr. moskovski slovar slovanskih jezikov ne uvršča v geslovnik, izkazana v: bolg. *gъsénica* in *gъsenica*, srb./ hrv. *gùsenica*, sln. *gosénica*, češ. *housenice*, gluž. *husańca*, dluž. *guseńca*, polj. *gąsienica*, rus. *гусеница*; etimološko sta tvorjeni iz psl. **gsv* ‘brk’.

¹⁹ Srb./hrv. oblike *dúbok dubòka* (Vuk), *dùmbok* (čak., 16. stol., Istra, Glavinić, 1702. 1.), *dъbòk* *dъbòka* (Kosmet, čak.) (Skok I: 450), in bolg. *dлbók*, *dъbók*, *dлbók* (BER I: 400, 455).